

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 45 Aralık 2023

Yayın Geliş Tarihi: 05.09.2023 Yayına Kabul Tarihi: 10.12.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1355613>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Kılınç, S. (2023). Etnosentrizm Bağlamındaki

Ötekileştirilme Sorunsalı Çerçevesinde Sanatçının Kimlik Yaratımı.

Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (45), 255-288.

ETNOSENTRİZM BAĞLAMINDAKİ ÖTEKİLEŞTİRİLME SORUNSALI ÇERÇEVESİNDE SANATÇININ KİMLİK YARATIMI

Sevgi KILINÇ*

Öz

Toplum içerisindeki sosyal gruplar farklı bağlamlarda ve farklı zamanlarda ötekileştirilmeye maruz kalabilmektedir. Etnosentrizm ötekileştirmeyi etnik köken üzerinden tanımlayan sosyolojik bir kavramdır. Bu kavram çerçevesinde gelişen fikirler siyasi anlaşmazlıklar, terörizm, savaş ve soykırıma kadar varabilecek tehlikeli sonuçlar barındırmaktadır. Postmodern dönemin çoğulcu yaklaşımıyla birlikte etnik köken, ırk, kültürel farklar ve cinsiyet farklılıklarının ayrıştırıcı birer unsur olmadıkları aksine, çeşitliliğin toplumu zenginleştirmeye katkı sağladığı kabul edilmiştir. Araştırmanın kavramsal altyapısı için; sanat, sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi birçok disiplinde literatür taramaları yapılmış ilgili kısımlar eklenmiştir. Çalışmanın amacı kapsamında etnosentrizm bağlamındaki ötekileştirme çerçevesinde dört sanatçının bu doğrultuda yaratılmış çalışmalarına yer verilmiştir. Kendi etnik kökenleri doğrultusundaki ötekileştirilme durumlarını eserlerine yansıtan sanatçıların yaratımlarını konu alan bu araştırmanın plastik sanatlar alanında araştırmalar ve üretimler yapan kişilere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etnosentrizm, ötekileştirilme, kimlik, ben ve öteki.

* Dr.Öğr.Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, skilinc@beu.edu.tr, Bitlis/Türkiye

THE IDENTITY CREATION OF THE ARTIST WITHIN THE FRAMEWORK OF THE PROBLEM OF MARGINALIZATION IN THE CONTEXT OF ETHNOCENTRISM

Abstract

Social groups within society may be subjected to marginalization in different contexts and at different times. Ethnocentrism is a sociological concept that defines marginalization in terms of ethnicity. The ideas developed within the framework of this concept possess dangerous consequences that can lead to political conflicts, terrorism, war and even genocide. With the pluralist approach of the postmodern era, it has been acknowledged that ethnicity, race, cultural differences and gender differences are not divisive elements but on the contrary, diversity contributes to the enrichment of society. For the conceptual ground of the study, literature reviews were conducted in numerous disciplines such as art, sociology, philosophy and psychology and relevant sections were included. Within the scope of the purpose of the study, the works of four artists produced in this direction within the framework of marginalization in the context of ethnocentrism are included. It is thought that the present study, which focuses on artists who reflect their marginalization in the context of their own ethnic origins in their works, will contribute to future studies and works in the field of plastic arts.

Keywords: *Ethnocentrism, marginalization, identity, me and the other.*

1. GİRİŞ

Toplum kavramı bir arada yaşayan canlıların oluşturduğu topluluğu tanımlarken, sosyolojide aynı kavram; farklı özelliklere sahip özgün bireylerin nesnel yasalar çerçevesinde gündelik hayat faaliyetleriyle gelişen ilişkilerinden oluşan sistemi ifade eder. Bu doğrultuda toplumun, bireylerin farklılıkları üzerine inşa edilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Topluluk içerisinde hedeflenen idealler, değerler ve inançlar çerçevesinde sosyal kimlikler oluşur. Kimlik oluşturma sürecinde toplum içerisinde varlık gösteren farklılıklara ya müsamaha gösterilir ya da peşin hükümlerle ötekileştirilir. Günlük yaşam içerisinde bireyin sahip

olduğu farklılıklara olumsuz anlamlar yüklenir ve değersizleştirilir. Böylece ötekileştirmeyi oluşturan süreç başlamış olur. “Ben ve biz” sınıflandırması dışında kalan herkes olumsuz algılanıp ötekileştirilir. Birey bunu yaparken, kendisinin sahip olduğu bireysel ve kolektif kimliği olumlu algılarken, farklı ve öteki olanı olumsuz algılayarak kendi kimliğini değerli kılma eğilimi gösterir.

İnsanlık tarihi boyunca etnik ötekileştirmenin pek çok çatışma ve savaşa sebep olduğunu söylemek mümkündür. Dünya üzerinde ötekinin var olmadığı bir toplumdan söz etmek nerdeyse imkânsızdır. Öyle ki ötekinin olmadığı toplumu kimlik yönünden sorunlu ya da eksik olarak algılarız. Bu da bize şunu ifade eder, ötekinin olduğu yerde doğal olarak ötekileştirme başlar. Ötekileştirme de yabancılaştırma, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, asimilasyon ve soykırım gibi toplumsal sorunları beraberinde getirir (Coşkun, 2019: 19). Ulusların medenileşme seviyesi arttıkça bu tarz sorunlar azalmış gibi görünse de günümüzde hala çoğu toplumun gerilim unsurlarından biri olmaya devam etmektedir. Modern toplumlara bakıldığında ırkçılık karşıtı bir duruş sergiledikleri söylenebilir, fakat bu aldatıcı bir olgudur. Bu durumu Kearney: “Hariçteki”ne karşı beslenen önyargı, çağdaş dünyamızda hiçbir şekilde ortadan kalkmamıştır” (Kearney, 2018: 87) diye ifade etmiştir. Fikir ve düşüncelerini doğrudan ifade etmeyen modern insanlar bunun sebebidir. Dolayısıyla günümüzde bir çeşit örtülü ırkçılık yaklaşımının devam ettiğini söyleyebiliriz.

Disiplinler arası kavramlar olan etnik köken, ırk, öteki ve ötekileştirme gibi kavramlar postmodernizmle birlikte sanatın içerisinde ele alınmaya başlanmıştır. Modern sanatın homojenliğine karşı, postmodernizm bu kavramlar etrafında şekillenerek daha heterojen, çoğulcu ve birleştirici bir rol oynamıştır. Bu anlamda artık sanatın dili değişmiş, öznenin kendine özgü gerçekliği daha cesur anlatımlarla birlikte kalıplara sığmayan bir ifade arayışına girmiştir. Sanatçı artık, sanatsal yaratımında görsel estetik arayışının dışında farklı bir misyonun

sorumluluğunu da almıştır. Tıpkı bir aktivist ya da provokatör gibi yaşadığı toplumda öteki olan ile ilgili her şeyi politik söylemlere varıncaya kadar aktarmaya çalışmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı; etnosentrizm bağlamındaki ötekileştirme türünde bir ayırıştırmanın sonucunu eserlerinde gördüğümüz sanatçıların ifadelerini anlamaya yöneliktir. Araştırmanın kavramsal altyapısı için; sanat, sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi birçok disiplinde literatür taramaları yapılmış ilgili kısımlar çalışmaya eklenmiştir. Öteki ve ötekileştirme kavramlarının ortaya çıkışı, günümüze kadar gelişi ilk başlık altında değerlendirilmiştir. İkinci başlıkta bu kavramların ortaya çıkmasına sebep olan ben ve öteki arasındaki ilişki ile ilişkiye dair felsefi yaklaşımlar incelenmiştir. Etnosentrizm başlığı altında, kavramın tanımı, kökeni ve sosyal ilişkilerdeki yeri incelenmiştir. Son başlıkta eserleri etnosentrizm bağlamındaki ötekileştirme çerçevesinde yaratılan dört sanatçının çalışmalarına yer verilmiştir. Kendi etnik kökenleri sonucunda ötekileştirilme durumlarını eserlerinde yansıtan sanatçıların yaratımlarını konu alan bu araştırmanın plastik sanatlar alanında araştırmalar ve üretimler yapan bireylere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada yöntem olarak içerik analizi ve sanat eseri analizi yöntemleri kullanılmıştır. İlk olarak konu başlığı çerçevesinde literatür taraması yapılmış ilgili bölümler araştırmaya eklenmiştir. Daha sonra etnosentrizm bağlamındaki ötekileştirme sorunsalına çalışmalarında yer vermiş dört sanatçı arasından seçilmiş örnekler üzerinden eser analizleri yapılmıştır. 6. bölümdeki sanatçının etnosentrizm bağlamı yaratım süreci başlığı altında yapılan değerlendirmeler elde edilen bilgilere eklenen yorumlarla desteklenmiştir.

3. Ötekileştirilmenin Kökenleri

Sosyolojinin, sosyal antropoloji çalışmalarının, toplumsal ve siyasal ilişkilerin temel bir sorunsalı olarak karşımıza çıkan “Öteki” kavramının, kimi ve neyi ifade ettiği toplumlara göre farklılık gösterse de sonuç olarak aynı manayı vermektedir. “Öteki” kavramı kök olarak, Türkçede kullandığımız “öte” sözcüğünden türemiştir. “Öte” sözcüğü, konuşanın temel olarak aldığı bir şeyden daha uzak olan yer veya şeyi ifade ederken, “Öteki” sözcüğü konuşulmakta veya göz önünde tutulmakta olandan geride kalanı ifade etmektedir. Bu kelimeyi çalışmamız açısından antropolojik anlamda değerlendirdiğimizde ise, “biz” den olmayan insanları, sıfat ve zamir halleriyle de bu düşüncenin kültürel yönünü işaret etmektedir.

Bu sosyolojik kavramın kadim dillerdeki kökenine baktığımız zaman; Latince “Öteki” için *alius* (*alia* ve *aliud*) kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Bu kelime aynı zamanda İngilizceye *alien* (yabancı) olarak geçmiştir. Roma döneminden miras kalan ve Romalı olmayanları belirtmek için kullanılan *barbarian* kelimesi bir diğer ötekileştirme sıfatıdır. Yunancada ise, Latincedeki *alius* kelimesine benzer, *allos* (ἄλλος) sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, Avrupa toplumunun büyük bir kısmını oluşturan bu kültürler açısından öteki kavramı keskin bir farkındalık anlamı taşımaktadır.

Bu veriler doğrultusunda “Öteki” kavramını, bir ya da daha çok kişi, toplum ya da kültür tarafından, güncel veya geçmiş ilişkiler temel alınarak, dikey (sınıfsal) ya da yatay (etnik vb.) olarak ayrıştırılmış ve farklılaştırılmış olan, halk, grup, sınıf, kişi vb. şeklinde tarif etmek mümkündür. Yukarıda belirttiği gibi farklı dillerde “Öteki” kavramının etimolojisi, kapsam olarak bile toplumsal farklılıkları gösterebilmektedir. Kavramın derinliklerine inmek tabii ki mümkündür; fakat etimolojik irdelenmede de görüldüğü üzere, “Ötekinin/Ötekilerin” tespitindeki esas unsur, durumun eylemsel yani toplumsal boyutundadır; bu da ötekileştirilmedir (Nahya, 2011: 29).

Connolly'e göre, "Bir kimlik var olmak için farklılığa ihtiyaç duyar ve kendi kimliğinin kesinliğini güvence altına almak için çaba göstererek farklılığı ötekiliğe dönüştürür" (Connolly, 1995: 92-93). Bu düşünceden hareketle, ötekileştirmenin ya da ötekileştirilmenin kimlik yaratımının doğal bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Bireyin kimliğini tanınması ve korunması sürecinde ötekileştirme önemli bir rol oynar. Aslında tek başına kendi olma bilincini gerçekleştiremeyen birey, bunun için bir başkasına ihtiyaç duyar. Dolayısıyla kimlik ötekiler aracılığıyla şekillenen tanımlanan bir kavram olma özelliği taşımaktadır diyebiliriz.

Postmodernizm'in önemli düşünürlerinden biri olan Derrida öteki ile ilgili tartışmaların gerisinde kalmamış ve fikirlerini şöyle ifade etmiştir; ötekini bizim kurallarımıza, kültürümüze, dilimize, yaşam biçimimize ve siyasal sistemimize uyduğu sürece kabul eder konukseverlik gösteririz. Oysa olması gereken koşulsuz şartsız bir şekilde ötekine kapıları açmaktır. Derrida ayrıca öteki olarak nitelenin dışarıda bir yerde değil, yakınlarımızda yanı başımızda olması gerektiğini vurgulamaktadır. Aslında Derrida yanı başımızda olması gerektiğini söylediği öteki ile ilgili ifadesinde toplumsal yapıdaki çeşitliliği kastetmektedir (Borrodario, 2008: 240). Dolayısıyla bu bilgiler doğrultusunda Derrida'nın toplumdaki farklılıkların olumluluğu ve gerekliliğini savunduğunu söylemek mümkündür.

Öteki kavramının dualistik zıtlıklarının sosyal kategoriler yaratarak, sosyal kimlikler ve sosyal aidiyetler ortaya çıkardığını düşünen Bauman'a göre; kadın-erkek, insan-hayvan, yerli-yabancı, normal-anormal, sağlıklı- hastalıklı vb. karşıtlıkların özünde aslında bir ötekilik olduğunu ve yerlinin yabancıнын, kadının erkeğin ötekisi olduğunu vurgulamaktadır (Bauman, 2003: 26-27). Ona göre edimlerin ve öteki şeylerin sahip olmadığı anlamları oluşturan temel durum, edimlerin ve şeylerin sahip olduğu anlamlardır (Bauman, 1998: 110).

Antropolog Claude Lévi-Strauss'un 1952 yılında Unesco'da yaptığı "İrk ve Tarih" başlıklı konuşması büyük yankı uyandırmıştır (1973: 377). Levi-Strauss ırkçı

düşüncenin biyolojik veriler ile kültür özellikleri arasında bir bağ kurduğunu ifade ederek mutlak görelilik düşüncesinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Günümüz antropolojisinde kültürlerin çeşitliliği üzerine klasikleşmiş argümanları Levi-Strauss'un ortaya koyduğu bilinmektedir. Kültürlerin bizim tanıyabileceğimizden çok daha çeşitli ve zengin olduğunu ifade etmiştir. Her biri kendi içerisinde ortak yaşamın getirdiği sorunları özgün biçimde çözer ve özgül değerler sunar. Bütün insanların yaradılışı gereği dili, dinsel inançları, bilgileri, sanat biçimleri ve toplumsal, iktisadi siyasal bir örgütlenmeleri vardır. Ancak kültürler bu farklı öğeleri kullanarak tekil bir bileşim oluşturabilirler. Bu yüzdendir ki, belli bir kültür hakkında herhangi global özellikli yargıda bulunmak doğru olmaz (Schnapper, 2005: 176-177).

Oliver Cromwell Cox, 1948'de yayınladığı *Caste, Class and Race* adlı kitabında ırk ilişkilerini sınıf çatışmalarının bir sonucu olduğunu ifade eder. Irkçılığın kapitalist sömürünün bir ürünü olduğunu ve sömürgeciliğin akılcılaştırılmasını sağladığını anlatır. Uzun yıllar devam eden siyah ırkın sömürülmesinin nedenini onların proleter olmalarına yani sınıfsal konumlarına bağlar. Siyahiler ile ilgili önyargıların, beyaz kapitalistlerin siyah işçileri daha iyi sömürebilmek için hesaplayarak benimsedikleri bir durum olduğunu ve etnik ayrımların kapitalist emek örgütlenmesinin ürünü olduğunu vurgular (Cox, 1948: 302).

Jean Baudrillard'ın *Kötülüğün Şeffaflığı* adlı kitabında yer verdiği ötekilik ile ilgili düşünceleri, araştırmaya katkı sağlaması açısından önemlidir. Evrensel ötekilik ve farklılık simgelerinin efendisi olan kişi, dünyanın efendisidir der ve farklılığı düşünen kişi antropolojik olarak üstündür diye ekler. Ayrıca farklılığı düşünmeyen, farklılık oyununu oynamak istemeyen kişi yok edilmelidir. Bununla ilgili şöyle bir örnek verir; İspanyollar Amerika kıtasına ayak bastığında orada yaşayan yerliler bu durumdadır. Kökten bir ötekilik içindedirler, farktan hiçbir şey anlamazlar (İspanyollar farklı değildir, adeta tanrıdır). İspanyolların yerlileri yok

etmek için ne ekonomik ne de dinsel hiçbir şekilde haklı bir mazeretleri yoktu, onları yok etme hırslarının tek nedeni mutlak cinayetti. Evrensellik kavramının gölgesinde, ötekiliğe pazarlık edilebilir bir şekilde dahil olmayı zorlanan yerliler bunun yerine kendilerini feda etmeyi tercih ederler. İspanyolların yok etme deliliğinin tamamlayıcısı olan kendini ölmeye bırakma hırsı buradan gelir. Yerlilerin kendilerini yok edenlerle yaptıkları bu garip suç ortaklığı, ötekiliğin sırrını korumanın yegâne yoludur (Baudrillard, 1995: 125-126).

Öteki ve ötekileştirme konularında devletin rolü oldukça önemlidir. Çünkü devlet tarafsız değildir, kimi grupların özellikle de kimi etnik grupların yararına kaynak ve ayrıcalıklarını dağıtarak asıl farklılaştırıcı bir rol oynar. Bu tutum sonucunda devletin tarafsızlığı ideolojisi tartışmaya açılmış olur (Schnapper, 2005: 375).

Cumhuriyetçi yaklaşımlar, demokratik bir anayasaya sahip her etnik toplumun kendilerini yönetebileceklerini savunurlar. Ayrıca bireysel olarak vatandaşlara yasal özgürlükler çerçevesinde tanınan yaşam hakkı, kanunlar çerçevesinde düzenlendiği takdirde egemen bir devlet olarak yapılabileceklerini de kabul ederler. Ulus devletler ise birbirinden ayrı yaşayan etnik grupların barışçı yollarla tek tek devletleşmesiyle oluşmamıştır. Aksine komşu bölgelere, soylara, alt kültürlere, dil ve din topluluklarına sirayet ederek ortaya çıkmıştır. Yeni oluşan ulus-devletler de genelde, asimilasyona uğramış, baskı altına alınmış ya da marjinalleştirilmiş “alt-halklar” a rağmen oluşmaktadır. Etno-milliyetçi fikirlerle şekillenen yeni ulus-devletler ise neredeyse her zaman kanlı bir yöntemle uygulanan saflaştırma töreleriyle gerçekleşmiş ve yeni oluşan azınlıkları sürekli olarak yeni baskılar altına almıştır (Habermas, 2012: 50 -51).

4. Ben ve Öteki İlişkisi Üzerine

“Ben” ve “Öteki” kavramları kimlik bilincinin bir yaratımı olarak ortaya çıkar ve kültürel olarak da kendisini “Biz” ve “Ötekiler” olarak sınıflandırır. “Öteki”

“Ben”in kendi varlığı üzerinden yarattığı negatif bir türevidir. Çünkü bireyin kendi kimliğinin bilincine varması öteki bireyle girdiği ilişkinin sonucunda gerçekleşir. Burada zamanla oluşan bir kavrayış geliştirir. Karşı tarafın yani ötekinin ötekileştirildiğini kavraması, egemen kimliğin kendisiyle olan ilişkisi sürecinde ortaya çıkar. Durum şöyle gerçekleşir, “öteki”, “ben” in karşısında olumsuzluk taşır ve bu sayede “ben” olumlanmasını gerçekleştirir. Aslında öteki kendisine yüklenen anlamlar sonucunda “biz” ve “ben” kimliğinin yaratılmasını ve korunmasını sağlar.

Evrenselcilik ilkesine göre insan türü bir birlik içerisindedir. Sırf insan olduklarından dolayı, bütün insanların zihinsel ve ahlaki kapasitesinin ya da yeterliliğinin gerçekleşmesinde kesin olarak farklar görülse de onların eşit olduklarını varsayar. Yetenekleri açısından gösterdikleri başarı eşit değerde olmasa da özgürlük bakımından aynı eğilimi gösterdikleri için bu alan da eşit olduklarını ifade eder. Yani ötekinin bir başka kendi olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla gerek insan hakları gerekse bireyin onuru ve ona gösterilmesi gereken saygı bakımından insanlar arasında ilkesel olarak bir sınırlama olmadığı sonucuna varılır. Bu ilke toplumsal düzene somut bir şekilde uygulandığında, toplumlar ile insanları ayıran farkların nesnel gerçekçiliğiyle, farklı veya aynı toplumlar içerisindeki bireylerin iktidar ve kapasite alanındaki eşitsizlikleri bir mücadelenin oluşmasına sebep olur. Evrenselcilik ilkesi bu noktada asimilasyonculuğa doğru gitme tehlikesi yaratır. Bu durumda, “Ben” öteki bireyi, kendisiyle aynı haklara sahip bütünlüğü olan bir varlık olarak görür. Ama “Ben”, başkasının özdeş olduğunu düşünmeden eşit olabileceğini tasarlamanın zor olmasından dolayı ötekini kendi özgürlüğü içinde algılamaz (Schnapper, 2005: 27).

Levinas’ göre her ben kendi ötekisini oluşturur. Yani öteki, “ben”in ve başka bir “ben”in arasındaki ayrılığa vurgu yapar. Ben ve öteki ilişkisinin ayrımcılık kökenli olduğunu bunu da kültürel, tarihsel ve toplumsal bakımdan ortaya çıkan ayrımın

kaynağında aramak gerektiğini savunur. Normalde birlik düşüncesinde, varlıklar arasında öz ile ilgili bir fark olmadığını, farkların sadece görünüşten kaynaklı bir derece farkı olduğunu ifade eder. Ben ve öteki tarzı bir ayrıma gidildiğinde, “ben”in kendi ötekisini oluşturması durumu tehlikeli sonuçlar doğurur. Öznenin herhangi bir nesneden farklılığı ve ayrılığı gibi olmaz bu ayrılık; en az iki özne arasındaki bir ayrılığa sebep olur. Bu daha açık şöyle ifade edilebilir, “ben” ego ise, “öteki” bir alter-ego olarak ortaya çıkar (Levinas, 2002: 115). Bu anlamda bir bölünmenin sonuçları, dünyaya ve insana ait olan her şeyin bölünmesine sebep olur.

Varoluşçu felsefenin özellikle irdelediği konulardan biri öteki sorunu olmuştur. Dolayısıyla da varoluşçu bir düşünür olan Sartre bu konuya eğilmiş ve fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir. Sartre’da öteki, dünyayı kavrayışımızı ve algılayışımızı zorlaştıran bir başkasının negatif bakışı olarak kullanılır. Öteki, “ben”in varoluşunu ve varlığını çalındır. Birey kendisi için bir dünya kurar, kendince bir düzen oluşturur ve dünyaya o perspektiften bakar. İşler yolunda giderken, aniden öteki ortaya çıkar ve her şey altüst olur. Artık “ben”e ait olan bütün sıfatlar ötekine göre belirlenmeye başlar. Hayatı belirleyen her şey bir başkası kıstas alınarak değerlendirilir. Öteki ile karşılaşma “ben” in hayatına iyi, kötü, normal ve anormal gibi sıfatların girmesine sebep olur. İşte burada Sartre ötekiyi, bireyin kendisi olmasını engelleyen kişi olarak ifade eder (Sartre, 1964: 8).

Kristeva ötekileştirme sorununu dışlama kavramı (abjection) ile açıklamaya çalışır. Bu kavramı ise, bir öznenin ya da grubun kendi sınırlarını tehdit eden her şeyi dışlamasına yol açan psikolojik temelli bir tepki olarak tanımlar. Ama öznenin varlığını, bütünlüğünü tehdit eden durumlar hiçbir zaman yok edilemez, ancak dışlanabilir ki yine de öznenin sınırlarında varlığını sürdürmeye devam eder. Kristeva’ya göre dışladığımız şeyi “iğrenç” olarak nitelendirir, bilinçdışı bir etkiyle onu kendi benliğimizde ötelemeye çalışırız (Kristeva, 2004: 20). Yazar ayrıca

ötekiyi, insanların kendi içlerinde bulunan bir yabancı olarak nitelendirir. Aslında yabancının içimizde yaşadığını, ancak bireyde farklılık bilinci oluştuğunda ortaya çıktığını ifade eder. Burada amaç yabancı olanı yok etmek değil, birlikte hareket ederek ortak yaşam alanlarının ön plana çıkartılmasıdır.

Dominique Schnapper ben ve öteki ilişkisi ile ilgili düşüncelerini “Günah Keçisi” kuramı ile açıklamaya çalışmıştır. Ayrımcılık ve şiddet görüngülerini anlamak üzere, daha önce Durkheim tarafından formüle edilmiş bu kuram pek çok kez ele alınmıştır. Kuramın temelini yoksunluk- saldırganlık-yansıtma sırlamalarından meydana gelen bir varsayım oluşturur. Yoksunluk bireyde saldırganlık duygularını yaratır, saldırganlık ise savunmasız günah keçilerine yönelir. Bu duyguların sonucunda ortaya çıkan şiddet daha sonra, stereotipler ve olumsuz yargılar ile doğrulanarak akılcı hale getirilir. Bu aslında grupların ve bireylerin kendi iç çatışmalarını, kendi zorluklarını bir başkasının üstüne atarak çözmelerini sağlayan bir savunma mekanizmasıdır. Böylece bir grubun kaynaşmasına katkı sağlayan dış düşman yaratılmış olur (Schnapper, 2005: 136).

Konu ile ilgili Freud Yahudi düşmanlığı üzerinden kendi yöntemini kullanarak bir yaklaşım ortaya koymuştur. Üzerinde çalıştığı Psikanalitik kuramı topluluğa yayarak, Yahudilere olan düşmanlığın sebebinin hakların bilinçdışından kaynaklandığını açıklamıştır. Nevroz yaşayan bireylere uygulanan yöntemin halklara da uygulanabileceğini ifade etmiştir. Çünkü her halkın birlik olmak için bir günah keçisine ihtiyaç duyması gayet normal bir durumdur (Freud, 2022: 137).

Ötekiyi yok etmek için gösterilen bütün çabalar, ötekinin yok edilemeyeceğini ve kaçınılmaz bir şekilde ötekinin sürekli olacağını kanıtlar. Olguyla ve düşünceyle yaratılan şeylerin gücü böyledir. Kökten ötekilik fikri her şeye direnir: Irkçılığa, soykırıma, fetihlere, farklılık virüsüne ve yabancılaşmanın psikodramına. Öteki bir

yandan varlığını sürdürmeye devam etmektedir, öte yandan çoktan ölüdür. Büyük oyun budur (Baudrillard, 1995: 137).

5. Etnosentrizm Kavramı

Bu kavram İngilizcede “ethnocentrism” olarak ifade edilirken, Türkçede “biz-merkezcilik”, “ırk-merkezcilik”, “etnik-merkezcilik” veya “etnosentrizm” kelimeleriyle adlandırılır. Kelimenin kökenine bakıldığında Yunancadaki “millet, ırk” anlamına gelen “ethnos” ve “merkez” anlamına gelen “kentron” kelimelerinin birleşmesinden oluştuğu görülür. Sosyolog William Graham Sumner tarafından bu kavramın ilk kez kullanıldığı bilinmektedir. Sumner’ın bu kavramı, kişinin kendi yaşam tarzını ve kültürünü diğer insanlarınkinden üstün görme, kendi kültürüne ait değer yargılarının ve yaşam normlarının evrensel nitelikte doğru olduğunu, diğer kültürleri de bu çerçeveden değerlendirme eğilimini ifade etmektedir. Böyle bir bakış açısının sonunda kişide, kendi ulusunun veya kültürünün öteki diğer kültürlerden üstün olduğu inancı ortaya çıkmaya başlar. Bu düşünceye sahip bireyler, kendi kültürlerini merkez olarak kabul edip, diğer kültürleri değerlendirirken bu merkez noktasını referans olarak ölçümleme eğilimi gösterir. Etnosentrik eğilimli bireyler evrenin merkezini kendi etnik grubunun oluşturduğunu düşünürler. Dolayısıyla da diğer sosyal grupları, kendi bakış açılarıyla değerlendirip, kültürel olarak kendilerine en yakın kişileri körü körüne kabullenirler. Ama farklı etnik gruba ait kişileri de her türlü reddetme tavrı içerisine girerler (Sumner, 1906: 13).

Etnosentrizmin nitelikleri arasında, çeşitli gruplar arasında fark gözetme, olayları kendi ait olduğu grubunun (ekonomik, politik ve sosyal) çıkarları doğrultusunda algılama, evrenin merkezinde kendi grubunu görme ve yaşam tarzının diğer gruplardan daha üstün olduğunu düşünme, diğer gruplara kuşkuyla yaklaşma ve onları küçümseme, kendi grubunu en üstün, dürüst ve güçlü olarak görme ve

diğer grupları daha aşağıda, ikiyüzlü ve zayıf olarak görme eğilimi bulunmaktadır (Sharma vd, 1995: 27).

Etnosentrizm bireylerin insan ilişkilerinde objektif yorum yapmalarına negatif etki etmektedir. Sosyolojik olarak bu çok önemli bir durumdur. İnsan kültürleri içlerinde birçok farklılık barındırır, o yüzden belli bir kültürden gelen birinin, farklı bir kültürün düşünce ve davranış yapısına yakınlık duymakta zorlanması çok olası bir durumdur (Giddens, 2000: 24).

Kültürler ve gruplar arasında var olan farklılıklar, bireyler arasında çatışmalar yaratır, bazen de bu çatışmalar bir çeşit düşman oluşmasına sebep olur. Kişiler genelde kendilerine benzer kültürel özellikleri taşıyan insanlara sempati duyar, olumlu düşünceler beslerler. Kültürler veya gruplar arasında zıtlıklar, farklılıklar ne kadar artarsa gruplar arasındaki mesafelerin de o derece arttığı, ilişkilerin zayıfladığı görülür. Etnosentrizm eğilimli insanlar kendi kültürlerine benzeyen insanları üstün kabul ederken, kendi kültürüne daha az benzeyenleri daha aşağıda kabul etmektedirler.

İrksal yönden sosyal sınıfların ayrıştırılmasında sıklıkla kullanılan bir kavram olan etnisite, bireyin ilgililik bakımından belli bir gruba özdeş olma durumunu ifade eder. Aynı zamanda bu kavram ortak bir ata, köken, inanç, dil ve gelenekten geldiklerine inanan grupları tanımlamak için de kullanılmaktadır. Ayrıca ırksal unsurlar bağlamında bazı grupların yarattıkları siyasi oluşumları ifade eder. Yani bir insan topluluğunun belli değerler çerçevesinde bir araya gelerek, kendilerini dil, din ve tarih gibi farklarla diğer gruplardan ayırmasını ifade etmek için kullanılır.

Belirli bir insan topluluğunu diğerlerinden ayıran kültürel uygulamalarla bakış açılarına göndermede bulunma, etnik durumu ortaya çıkarır. Etnik grup içerisinde yer alan üyeler, kendilerini toplumdaki diğer gruplardan kültürel bakımdan farklı

görürler. Öte yandan toplumdaki diğer üyelerin onlara bakışı da aynıdır. Etnik gruplar sahip oldukları farklı özelliklerle birbirlerinden ayrılırlar. Tarih, din, dil ya da atalar (düşsel ya da gerçek), giyim, takı gibi farklılıklar en yaygın olanlarıdır (Giddens, 2021: 1).

Bireylerin etnik aidiyet duygusunun oluşmasında tarihe ve kültüre ait imajlar büyük rol oynar. Grup içerisinde anlatılan mitler, tarihi kahramanlıklar, din, dil ve kültürel farklılıklar, diğer gruplardan ayırt edici özellikleriyle bu duygunun oluşmasına katkı sağlar. Bazen hayali bir soy, bazen de uydurulmuş bir ata algısı şeklinde ortaya çıkar bu durum. Tabi ki amaç grubun milli birlik ve kimlik etrafında toplanmasını sağlamaktır (Smith, 1994: 41).

Bütün kültürlerin kendilerini en mükemmel olarak görme eğiliminde olduğunu ifade eden antropologlar, bireyin parçası olduğu kültürü diğerlerinden daha üstün görmesini bu duruma bağlarlar. Etnik unsurlar çerçevesinde bir araya gelen gruplar, kendilerine benzemeyenleri reddetme ve dışlama eğilimi gösterirler: “Bireyler kendi ait oldukları ulusu olumlu yönde biçimlendirir, yabancı olan her şeyden korunmaya çalışır, diğer ulusları daha değersiz görür. Böylece etnik, milli ve dini azınlıkları özellikle Yahudileri dışlamak için kendine bir araç oluşturmuş olur” (Habermas, 2012: 19). Mevcut siyasal sistem etnik ötekiliğin yaratılmasında önemli bir unsurdur. “Yöneten kimse, ulusu da o belirler” (Bauman, 2017: 35).

Toplum içerisinde oluşan gerilimin sebeplerinden birisi, ırksal esaslar bağlamında sosyal grupların birbirlerini dışlamasıdır. Etnik aidiyet algısı, kendisinin dahil olduğu gruptaki değerleri kutsarken, diğerlerinin değerlerine mesafeli davranır. Bu durum sonucunda ötekileştirmenin sebep olduğu ırkçı yaklaşımlar ortaya çıkar. Sosyal, dini ve kültürel bakımdan farklı etnik toplulukların, diğer bir toplumla temas etmesi etnik ötekilik algısını tetikler. Bunun sonucunda bireyin kimliğini diğerlerinden ayırt etmesini sağlayan etnik aidiyet duygusu gelişir.

İrk düşüncesi toplumun kendi yarattığı bir algıdır. Biyolojik anlamda ırkların var olduğuna inanmadığını söyleyen Schnapper'e göre; bu düşünce bütün araştırmacılar tarafından kabul görmüş olan sosyolojik bakış açısını temel prensibidir. Toplumsal yaşam içerisinde, geçmişten miras kalan şeylerin algılanmasına destek olduğu sürece, ırk kavramı bilimsel bir veri olarak değil toplumsal bir gerçeklik olarak kabul edilmelidir (Schnapper, 2005: 162).

Sosyal antropolog Fredrik Barth, etnik kimlik kavramı hakkında Weber'in çözümlmelerini yeniden değerlendirerek kendi fikirlerini ortaya koydu. Kendisi toplumsal bir durumun sonucu olarak grupların ve etnik kimliklerin tanımlandığını, bu tanımın grupların ayırt edici özellikleriyle bir ilgisi olmadığını açıkladı. Etnik gruplar içerisindeki çatışmaların ya da iş birliklerinin kaynağını, tek başına ne dini inanç ne de derinin rengi oluşturamazdı. Bir grup öteki gruba karşı bu durumları kullanmak istediğinde ancak o grubun varlık nedeni olabilirdi. Bazı toplumlarda çok ufak etnik çatışmaların görünürdeki sebebi olduğu düşünülse de nesnel farkların çok güçlü olduğu durumlarda bile etnik bilincin temelini oluşturamayabiliyordu (Barth, 2001: 250).

Barth'ın araştırmaları sonucunda ortaya koyduğu fikirleri sosyologlar ve antropologlar arasında büyük yankı uyandırdı. O zamana kadar etnisiteyi toplumsal yapının bir ögesi olarak görüyorlardı. Fakat artık Barth'ın tanımlaması doğrultusunda etnisiteyi toplumsal örgütlenmenin bir boyutu olarak kabul etme fikrine geçtiler (Schnapper, 2005: 164).

İrkçilik farklılık psikodramı karşısında ortaya çıkan ani tepkidir. Öteki olma fantezisi ve takıntısının sonucunda ortaya çıkar. Öteki olanı sürekli olarak ya içeri alma ya da dışarı atmanın psikodramıdır. Temelde ırkçılığın biyolojik iddiası gerçek dışıdır. Ama her yapısal sistemin ana damarında yer alan mantıklı dürtüyü

ırksal göndermeleri nesnelleştirerek açığa vurur. Farklılığın bir çeşit fetiş haline dönüştürülmesidir bu durum (Baudrillard, 1995: 122-123).

Toplumsal bir yaratımın sonucu olarak ırk kavramının ortaya çıktığı sosyologları birleştiren bir düşüncedir. İrkçi fikirlerin kökenini ise biyolojik olanla toplumsal olan arasında belirlenimci bir bağ kurmaya dayandırmaktadırlar. Aslında hepsi dar anlamda ırkçı kuram (biyolojik olarak ırksal belirlenimcilik) ile ırklaştırıcı veya doğallaştırıcı veya özcü olarak tanımlanabilecek ve insan ırkları fikrine başvurmaya gerek kalmaksızın toplumsal yaşamda kendini gösterebilecek daha geniş toplumsal görüngüleri birbirinden ayırmak gerektiğine vurgu yapıyorlar. Sosyologların büyük bir bölümü bu noktadan sonra ırkçılık ve modern toplum arasında zorunlu bir bağ kuruyorlardı. Ancak modern toplumu nitelerken farklı biçimler kullanıyorlardı. Claude Levi-Strauss ırkçılığı; tek bir uygarlığın yayılması çelişkisi ile kültürler arası alışverişin zorunluluğu sonucu ortaya çıkan bir ürün olduğunu ifade eder. Öte yandan özel kültürlerin hayatta kalma şartı olan “görelî iletişimsizlik”in gerekliliğini savunur (Schnapper, 2005: 464- 465).

6. Sanatçının Etnosentrizm Bağlamı Yaratım Süreci

Sanatçı yaşadığı toplum içerisinde kendi sanatsal kimliğinin kavramsal altyapısını oluşturur. Böylece sanatsal üretimlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak içinde yaşadığı toplumun deneyimlerini gözler önüne serer. Fakat Modern dönemin kimlik politikalarının sınıf ve ulus kavramları üzerinden şekillenmesi, sanatta kısıtlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkar. Postmodern dönemde ise, daha çoğulcu bir yaklaşımla alt ve üst kimliklerin görünür olmaya başlaması sanatın ihtiyacı olan farklılıkla birlikte bakış açısı zenginliği getirmiştir. Etnik köken, ırk ve cinsiyet gibi alanlardaki ötekileştirici politikalara karşı sanat, çok kültürlülüğü, eşitliği sanatın malzemesi yapmaya başlamıştır. Artık ötekileştirilenler sanatsal yaratımlar sayesinde daha görünür olmaya doğru gitmiştir. Tarihsel süreçte bireyin ve toplumun yaşadığı onarılması zor görünen olumsuzlukların altı sanatla

çizilerek dikkatler oraya çekilemeye çalışılmıştır. Sanatçı bunu yaparken bir etnik kökeni ya da ırkı yüceltme amacı gütmüyordu. O zamana kadar sanatın dışında bırakılan belki de asimile edilmeye çalışılan her şey için bir sorgulama amacı doğrultusunda hareket ediyordu. Duygusal bir etki ya da estetik bir kaygı taşıma düşüncesi yoktu artık. Daha çok izleyiciyi düşünmeye teşvik eden, sorgulatan ve şaşırtan bir etki söz konusuydu. Toplum içerisindeki farklı kesimlerinden; kültüründen, etnik kökeninden, teninin renginden, cinsiyetinden, dilinden dolayı ayrımcılığa uğrayanların ötekileştirilme biçimleri gözler önüne seriliyordu. Araştırmada yer verilen sanatçıların seçilen eserleri bu kapsamdaki bir değerlendirmenin sonucu olarak tercih edilmiştir.

6.1. James LUNA

James Luna yarı Meksikalı yarı Kızılderili kökenlere sahip Amerikalı bir sanatçıdır. Çalışmalarında kendi genellikle bedenini kullanarak gerçekleştirdiği canlı performanslara yer verir. Bu performanslarından birini, San Diego'daki Bilbao Parkı Medeniyet Tarihi Müzesi'nde Kızılderili kültürüne ayrılmış bir bölümde kendi bedenini sergileyerek gerçekleştirmesi oldukça çarpıcıdır. Müzede yedi gün boyunca "Kültürel Nesne" adı altında kendi bedenini sergilemiştir. Performans batının kendi eliyle yok ettiği Kızılderili kültürünü gerçek anlamından kopartıp seyirlik bir nesneye dönüştürmesinin eleştirisini içerir. Bu kültürün mistik, gizemli ve merak uyandıran özellikleri kullanılarak izleyiciye yüzeysel bir sunum yapılmıştır. Irksal kategorilere meydan okumasıyla bilinen sanatçının çalışması, Avrupa'da Yerli Amerikan Kızılderililerinin sergilendiği zamanlara gönderme niteliğindedir. Ötekileştirilmenin tarihini, haklı isyanını bir öteki olarak onun gibileri ötekileştirenlerin gözleri önüne kendi bedeniyle sunmuştur. Bir objeye dönüştürerek sunduğu bedeni, tarihsel olarak onu ötekileştirenlerin düşüncesinde zaten bir obje niteliğindedir.

Postmodernizm'in bir getirisi olan çoğulcu yapı, izleyiciyi düşündüren, şoke eden ve izleyiciye farklı deneyimler sunan bir sanat fikrinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu sayede çok kültürcü bir sanat eğiliminin önemi vurgulanmış olur. Amerikan müzelerinde etnik köken, ırk ve cinsel kimlik açısından farklı (öteki) olanların ifade edilme imkânı bulunduğu sergiler düzenlenmeye başlandı. Bunlar sanattaki çok kültürlü eğilimin önemli göstergeleriydi. James Luna'nın Kültürel Nesne adlı performansının da bu gelişmeler doğrultusunda ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Görsel 1. James Luna, *Kültürel Nesne*, 1987, Performans, Bilbao Parkı Medeniyet Tarihi Müzesi, San Diego, A.B.D.

Görsel 2. Kültürel Nesne, yandan görünüm.

6.2. Kara Elizabeth Walker

Çalışmalarında kimlik, ırk, cinsellik ve şiddetle ilgili fikirleri araştıran, sorgulayan bir sanatçıdır Walker. Resim, baskı ve enstalasyon dahil olmak üzere çeşitli alanlarda eserler üretmektedir. Tate Modern'in 2019 Hyundai komisyonu için sanatçı, dört katmanlı çeşme şeklinde büyük ölçekli bir kamu heykeli yaratmıştır. "Fons Americanus", halka açık anıtlarımızda tarihi nasıl hatırladığımızı sorgulayan tarzda bir yapıttır. Eser aynı zamanda Afrika diasporasının kökenlerine dair izleyicilere bir anlatı sunmaktadır.

Fons Americanus, Londra'daki Buckingham Sarayı'nın önündeki Victoria Anıtı'ndan esinlenilerek yapılmıştır. Anıt 1901'de tasarlanmış ve 1911'de Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı Kraliçesi Victoria'nın (1837-1901) ve Hindistan İmparatoriçesinin başarılarını onurlandırmak için açılmıştır. Walker'ın çeşmesi, Britanya İmparatorluğu'nu kutlamak yerine, bir anıtın olağan işlevini tersine çevirir ve iktidar anlatılarını sorgular. Sanatçı, Afrika, Amerika ve Avrupa'nın birbirine bağlı tarihleri üzerine de araştırmalar yaparak, edindiği bilgileri eserine yansıtmıştır. Transatlantik köle ticaretine ve bu üç kıtadan insanların hırslarına,

kaderlerine ve trajedilerine atıfta bulunarak suyu ana tema olarak kullanmıştır. Gerçek, fantezi ve kurmacayı bir araya getiren Fons Americanus, bu anlatının temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Walker, çalışmasını "bir kültürel özneden bir İmparatorluğun kalbine" sunulmuş hediye olarak tanımlamaktadır. Britanya İmparatorluğu 1940'ların sonunda sona ermiş olsa da, mirasının etkisi bugün hala anlam ifade etmektedir. İmparatorluğun yönetildiği şehir olan Londra'da yer alan Walker'ın heykeli, halka açık anıtların ayrıntılı sembolizminde gizlenen hikayeleri açığa çıkartmaktadır. Ayrıca tarihten silinen şiddeti ve trajediyi temsil etmektedir.

Görsel 3. Kara Elizabeth Walker, *Fons Americanus*, 2019, Heykel, Tate Modern, Londra, Birleşik Krallık.

Görsel 4. Kraliçe Vicky Fons Americanus, detay

Görsel 5. Diz Çökmüş Adam Fons Americanus, detay

Sanatçı çalışmasını, insan ve hayvan figürlerinin yer aldığı bir kompozisyon şeklinde tasarlamıştır. Heykelin ikinci katına Kraliçe Vicky yerleştirilmiştir. Bu konu Buckingham Sarayı'nın kapılarının dışında yer alan anıtın önündeki Kraliçe Victoria'nın heykeline bir gönderme niteliği taşımaktadır. Walker bu görüntüyle oynayarak Kraliçe Vicky'yi yaratmıştır. Çeşmenin arkasında konumlandırılmış olan kraliçe canlı, neşeli ve kakkahalara boğulmuş bir görünümde. Ayaklarının dibinde, derin üzüntünün insan temsili olan Melancholy'nin çömelmiş bir kişileşmesi vardır. Eğik başı ve çömelmiş tavrı, aynı zamanda göğsünde bir Hindistan cevizi tutan, yaşam ve bereket sembolü olan canlı Kraliçe Vicky ile tezat oluşturmaktadır.

Aynı katta diz çökmüş bir adam figürüne yer verilmiştir. Walker bunu Batı Hint Adaları Valisi Sir William Young'ın karikatürü olarak tasarladığını ifade etmiştir.

Young, Karayıpler'de şeker tarlalarının ve köleleştirilmiş işçilerin sahibiydi. Burada Diz Çöken Adam yalvarır vaziyette ve pişmanlık içerisinde bir görüntüyle sunulmuştur. Avrupa sömürgeciliğinin sembolü olan ve bir zamanlar çok fazla güce sahip olan bu adamı savunmasız bir pozda şekillendirmiştir. Köleleştirilmişlerin önderlik ettiği isyanlar, Young gibi adamların ekonomik gücünü tehdit ediyordu. Belki de köleleştirilmiş emekçilerin merhametini dilemek için diz çöküyordur. Yıllarca köle olarak her türlü ötekileştirilmeye, sömürüye ve istismara maruz kalan bir halkın yaşadıkları trajediyi gözler önüne seren bu eser, yaşananları unutturmamak adına yaratılmıştır.

6.3. Marina Abramović

Sırp sanatçı Marina Abramović, güncel bir sanat pratiği ve anlatım biçimi olan beden sanatının (body art) önemli isimlerinden biridir. İnsan bedeninin ve zihninin sınırlarını zorlayan performanslarıyla çarpıcı sanatsal yaratımlar ortaya koymuştur. "Balkan Barok" 1997 performansı, Marina Abramovich'in en güçlü, etkileyici, içten eylemlerinden biridir ve Yugoslavya'daki savaşın kurbanlarına adanmıştır. Üzerine kar beyazı bir elbise giyen sanatçı, kanlı inek kemikleri yığınının üzerine oturarak performansını gerçekleştirmiştir. Bir yandan elinde metal bir fırçayla kanlı kemikleri temizlerken, diğer yandan anavatanına "artık var olmayan bir ülke" diyerek, Balkan şarkıları söylemiştir. Sanatçı ısının her geçen zaman arttığı bir mekânda, insan sınırlarını zorlayan bir kokunun altında dört gün boyunca performansına devam etmiştir. Bu eylem, telafi etme ve fedakârlıkların boşuna olmadığını kanıtlama girişimini sembolize ediyordu. Ne yazık ki, Avrupa tarihinin korkunç lekelerinden biri kaybolmadığı gibi, kan da temizlenemedi. Performans 47. Venedik Bienali'nde Altın Aslan ödülünü kazandırmasının yanında, Marina Abramovich'e dünya çapında tanınma fırsatı vermiştir.

Sanatçı çalışması ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır;

Bosna'da savaş başladığında benim için çok zor bir dönemdi. Orada değildim. Uzun zamandan beri ülke dışında yaşıyordum. Ve pek çok sanatçının hemen tepki gösterdiğini ve o savaşın dehşetiyle ilgili çalışmalar ve protestolar yaptığını hatırlıyorum. Ve hiçbir şey yapamayacağımı da hatırlıyorum. Bana çok yakındı.

Belgrad'a gittim annem, babam ve hayatının 35 yılı boyunca fare yakalayan bir adamla röportaj yaptım.

Bu kurulumda birkaç şey oluyor. Babamın elleri öyle konumlandırılmış ki, babam tabancayla, annem önce eli boş, sonra elleri gözlerinin üzerinde çapraz olarak gösteriyor. Ve sonra önce bir doktor olarak fare avcısının hikayesini anlatıyorum, sonra da seksi bir dansçı olarak Macar Czardas'la dans ediyorum. Ve bu arada, tüm performans boyunca oturup yıkadığım büyük bir kemik yığını var. Venedik'te yaz mevsimiydi, çok ama çok sıcaktı ve birkaç gün sonra kemiklerden solucanlar çıkmaya başladı, ayrıca koku da dayanılmazdı.

Kemikleri yıkayarak ve kanı temizlemeye çalışmanın imkânsız olduğu fikri. Savaşın utancını temizleyemeyeceğiniz gibi ellerinizdeki kanı da yıkayamazsınız. Ama aynı zamanda dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir savaş için kullanılacak bu imajı aşmak da önemliydi. Yani kişisel olmaktan çok evrensel olabilir. Sanatçı bu performansı savaşların yıkımını ve sebep olduğu acıları insanlara bir kez daha hatırlatmaktadır. Balkan savaşı üzerinden dünyadaki bütün savaşları lanetleyerek, savaşın bireyde yarattığı travmalara dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Görsel 6. Marina Abramović, *Balkan Baroque*, 1997, Performans, 47. Uluslararası Venedik Bienali'nin İtalya Pavyonu.

6.4. Horst Hoheisel

Alman sanatçı Horst Hoheisel negatif anıtlar veya karşı anıtlar olarak adlandırılan sanatsal çalışmaları ile tanınmaktadır. Sanatçı ziyaret ettiği ülkelerden yerel sanatçılarla iş birliği yaparak, projelerindeki hafıza süreçlerinin sanatsal katalizörü olmaya çalışmaktadır. Bu şekilde, kolektif hafızadan resmi anıtlara ve tarihlere parçalı bir şekilde başka bir bakış sunan kişisel nesnelere hafıza manzaraları oluşturmaktadır. Sanatçının son 20 yıldır yaptığı çalışmaları, Alman Nasyonal Sosyalist Hareketi'nin kurbanlarının anılmasıyla ilgilidir. Avrupa'da katledilen Yahudiler için Almanya'da ulusal bir anıt yapılmak istenir, bunun için yapılan

yüzlerce başvuru arasından, Horst Hoheisel'in tasarımı seçilir. Almanya'nın anma sürecinin kalbinde yer alan imkansız soruları tam olarak somutlaştıracak bir projedir bu. Batık çeşme hiç de anıt değildir der Hoheisel. Yalnızca bir kaideye dönüştürülmüş tarihtir, gelip geçenleri kendi kafalarında bir anıt aramaya davet eder. Çünkü yalnızca orada bulunabilecek anıt vardır.

Aschrott Çeşmesi'nin 1908 yılında çeşme olarak yapılışından, günümüzde ise bir anıta dönüşmesine sebep olan hikayesi Horst Hoheisel'in anlatımıyla şöyledir;

Aschrott Çeşmesi 1908'de Kassel'in girişimcilerinden biri olan Sigmund Aschrott'un, belediye mimarı Karl Roth'a, yeni belediye binasının için bir çeşme tasarlaması talimatını vermiştir. Tarihi bir kumtaşı havzası üzerine inşa edilen bu kumtaşı dikilitaş şeklindeki çeşme, belediye binasının şeref avlusu Rathausehrenhof'un karakteristik özelliği haline gelmiştir. Kassel halkı çeşmeyi çok sevmiş ve şehirle özdeşleşmiştir. 9 Nisan 1939'da Kassel'den Nasyonal Sosyalist aktivistler çeşmeyi yıkmıştır. Çeşme onlar için de bir simgeydi, nefretlerinin bir simgesiydi çünkü kurucusu Sigmund Aschrott bir Yahudiydi. 1963'te Nazi belediye yetkilileri çeşmenin boş havuzuna çiçek diktikten çok sonra, Aschrottbrunnen bir kez daha çeşmeye dönüştürüldü. Kassel'deki çocukluğum boyunca bize ne Karl Roth tarafından tasarlanan dikilitaşı ne de kurucusu Sigmund Aschrott'u hatırlatacak hiçbir işaret yoktu. Kassel'de hiç kimse Nasyonal Sosyalizm'in kurbanlarına kendi suçlarının hatırlatılmasını, suçlar işlenirken yüzünü başka yöne çevirmesini istemiyordu. Çeşme, bastırılmış anıların, unutma arzusunun simgesi haline gelmişti.

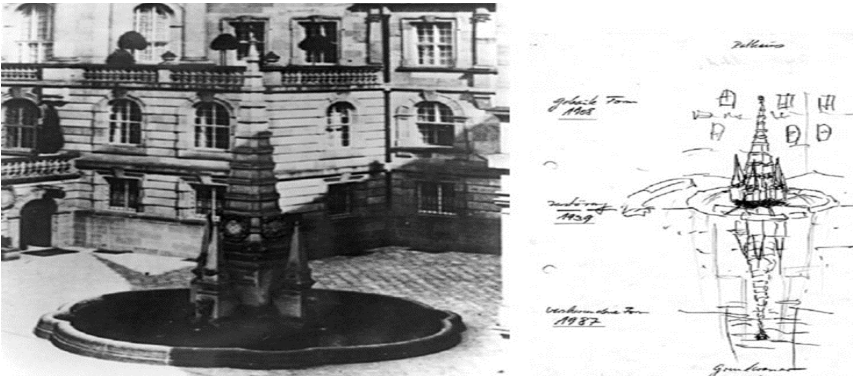

Görsel 7. Horst Hoheisel, *Aschrott Çeşmesi*, 1987-1988, Kassel, Almanya.

Aralık 1986'da Horst Hoheisel, Documenta 8 sırasında önerisini yerine getirmekle görevlendirilmiştir ve 10 Aralık 1987'de yeni Aschrott Çeşmesi açılmıştır. Horst Hoheisel'in yeni Aschrottbrunnen'i (kül kuyusu anıtı), ince anlatımıyla daha da güçlü hale gelen bir ifadedir. 9 Nisan 1939'da Kassel'in kalbinde açılan derin yaranın boyutlarını izleyiciye anlatmaktadır. Belediye Binası'nın tam önünde- asla iyileşmeyecek bir yara, asfaltlanmayacak ya da örtülmeyecek bir yara. İnşa edilirken bile kamuoyunda çok sayıda tartışmaya yol açarak Kassel sakinleri arasında büyük ilgi uyandırmıştır. Aschrottbrunnen'e olan bu ilgi bugün de devam ediyor ve özellikle şehirlerinin tarihinin en karanlık dönemi hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen ve artık unutulmaktan kurtarılan gençleri merak ediyor. Çünkü kelimenin tam anlamıyla bir anıt, hafıza için bir uyarıcı, tartışma için bir çakmaktaşı. Ve olumsuz bir biçim olmasına rağmen bu haliyle yerin derinliklerine gömülmüş, orada olmamasını tercih edenler için bir engel olarak kalmıştır.

1933 ile 1945 yılları arasında Almanların yok ettiği biçim artık ne akılla ne de bedenen kavranamaz. O zamanlar Belediye Binası mimarının dediği gibi "mimari bir çılgınlık" olan kumtaşı formunun yok edilmesini, insan formunun yok edilmesi izledi. Bu kaybı görünür kılmamanın bildiğim tek yolu, bir zamanlar işgal edilen alanı

temsil eden, algılanabilir şekilde boş bir alandan geçiyor. Kaybolan şeyin başka bir açıklamasını veya yorumunu sürekli aramak yerine, kayıpla yok olmuş bir biçim olarak yüzleşmeyi tercih ederim. Boşluğu, geri getirilemez bir biçimin olumsuzunu, kaybolmuş olanın hatırasının çınladığı yerde, derinlemesine düşünmek, olguların uyuşmuş bir şekilde katlanmasına tercih edilir. Horst Hoheisel” <http://08.intervenciones.org/horstprojects.html> Erişim tarihi: 30.05.2023.

Görsel 8. Aschrott Çeşmesi'nin orijinal hali ve sanatçının çeşmeyi ters çevirip yere gömmek için yaptığı taslağı içeren görsel.

7. SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde, farklı toplulukları onların dinlerinden, dillerinden, kültürlerinden, yaşama biçimlerinden, derilerinin renginden veya fiziksel görünümünden yola çıkarak ötekileştirmek ve yeri geldiğinde onları günah keçisi ilan edip düşmanlaştırmak hep var olan bir olgu olmuştur. Günümüzde dahi bu durum örtülü bir şekilde de olsa devam etmektedir ve insanlar var oldukça devam etmesi olası bir durumdur. Ancak postmodernizmin çoğulcu birleştirici yapısı olumsuzluk içeren bakış açılarının değişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Bu doğrultuda birçok farklı disiplin etnik köken, ırk, öteki ve ötekileştirme gibi

kavramları araştırmış, problemleri anlamaya ve çözmeye yönelik fikirler ortaya koymuştur. Etnosentrizm ötekileştirmeyi etnik köken üzerinden tanımlayan sosyolojik bir kavramdır. Bu kavram çerçevesinde gelişen fikirler siyasi anlaşmazlıklar, terörizm, savaş ve soykırıma kadar varabilecek tehlikeli sonuçlar barındırmaktadır. Nitekim öyle de olmuştur, etnik kimlik siyaseti üzerinden yürütölen politikalar sonucu dñnyanın farklı yerlerinde soykırıma kadar varan insanlık dışı olaylar yaşanmıştır. Etnik köken ve ırk üzerinden yürütölen ötekileştirici politikalar karşısında sanat sessiz kalmamış, aksine üretimleriyle ses olmaya çalışmıştır. Sanatçı ötekileştirilenleri, çok költürlölölğü, eşitliği ve çoğunluğu çağdaş sanatın konusu yaparak elitist bakış açılarını sorgulamış, sanat için güncel hayatın içerisinden yeni bir bakış geliştirmiştir. Tıpkı bir aktivist ya da provakatör gibi yaşadığı toplumda öteki olan ile ilgili her şeyi politik söylemlere varıncaya kadar aktarmaya çalışmıştır. Araştırma kapsamında yer verilen sanatçılar etnosentrizm bağlamındaki ötekileştirme türünden bir ayrıştırmayı doğrudan ya da dolaylı bir şekilde tecrübe etmiş bireylerdir. Dñnyanın farklı coğrafyalarından farklı şekilde ötekileştirilmiş, Kızılderili, siyahi, balkan kökenli ve Yahudi sanatçılardan dört tanesine yer verilmiştir. Bu sanatçılar ürettikleri eserleriyle izleyicilere duygularını aktararak onları düşünmeye ve sorgulamaya teşvik etmektedir. Genellikle belirtilen kavramlar çerçevesinde eser üreten sanatçılardan yaratımlarından en çarpıcı ve düşündürücü olanları seçilmeye çalışılmıştır. İncelen eserlerle ilgili bilgiler ve düşünceler detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Kendi etnik kökenleri sonucunda ötekileştirilme durumlarını eserlerinde yansıtan sanatçılardan yaratımlarını konu alan bu araştırmanın plastik sanatlar alanında araştırmalar ve üretimler yapan kişilere katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmadığını beyan ederim.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç olmadığını beyan ederim.

KAYNAKÇA

- Barth, F. (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*. Çev. Ayhan Kaya-Seda Gürkan. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Baudrillard, J. (1995). *Kötülüğün Şeffaflığı: Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme*. Çev., Emel Abara-Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1998). *Postmodern etik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. Çev., İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2017). *Kimlik*. Çev., Mesut Hazır. Ankara: Heretik Yayınları.
- Borradori, G. (Ed.). (2008). *Terör Günlerinde Felsefe: Jürgen Habermas ve Jacques Derrida ile Diyaloglar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Claude, L. S. (2012). *Yapısal Antropoloji*. Çev., Adnan Kahiloğulları. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve Farklılık*. Çev., Ferma Lekesizalın. Ankara: Ayrıntı Yayınları.
- Coşkun, A. (2019). *Yeni Toplumsal Hareketlere Alternatif Bir Bakış*. Ankara: İksad Yayıncılık.
- Cox, O. C. (1948). "Caste, Class and Race. A Study in Social Dynamics". New York: Monthly Review Press.
- Freud S. (2022). *Musa ve Tektanrıcılık*. İstanbul: Say Yayıncılık.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. İstanbul: Ayraç Yayınevi.
- Giddens, A. (2021). Etnik Durum ve Irk: [<http://www.hubyar.eu/SiteFiles/makaleler/mak4.pdf>] (Erişim Tarihi: 10.04.2023).
- Habermas, J. (2012). "Öteki" Olmak, "Öteki"Yle Yaşamak. Çev., İlnur Aka. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kearney, R. (2018). *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar: Ötekiliği Yorumlamak*. Çev., Barış Özkul. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kristeva, Julia (2004). *Korkunun Güçleri, İğrençlik Üzerine Deneme*. Çev., Nilgün Tural. İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Levinas, E. (2002). *Otherwise Than Being or Beyond Essence*. Pensilvanya: Duquesne University Press.
- Nahya, Z. N. (2011). "İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar". *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 27-38.
- Sartre, J. P. (1964). *Varoluşçuluk-Egzistansiyalizm Bir Hümanizma Mıdır?*. Çev., E. T. Eliçin. İstanbul: Ataç Kitapevi.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyolojik Düşüncenin Özünde Öteki ile İlişki*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sharma, S., Shimp, T. A., Shin, J. (1995). Consumer ethnocentrism: A test of antecedents and moderators. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 23(1), 26-37.

Smith, A. D. (1994). *Millî Kimlik*. Çev., Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.

Görsel Kaynakçası

Görsel 1. James Luna, Kültürel Nesne, 1987, Performans, Bilbao Parkı Medeniyet Tarihi Müzesi, San Diego, A.B.D <https://kavrakoglu.com/cagdas-sanata-varis-183-kavramsal-sanat-7-kimlik-odakli-kavramsal-sanat/> Erişim tarihi: 29.03.2023.

Görsel 2. James Luna, Kültürel Nesne, Yandan görünüm, 1987, Performans, Bilbao Parkı Medeniyet Tarihi Müzesi, San Diego, A.B.D <https://kavrakoglu.com/cagdas-sanata-varis-183-kavramsal-sanat-7-kimlik-odakli-kavramsal-sanat/> Erişim tarihi: 29.03.2023.

Görsel 3. Kara Elizabeth Walker, Fons Americanus, 2019, Heykel, Tate Modern, Londra, Birleşik Krallık. <https://daily.jstor.org/native-disruptions-with-artist-james-luna/> Erişim tarihi: 20.03.2023.

Görsel 4. Kara Elizabeth Walker, Fons Americanus, Kraliçe Vicky (detay) , 2019, Heykel, Tate Modern, Londra, Birleşik Krallık. <https://www.tate.org.uk/art/artists/kara-walker-2674/kara-walkers-fons-americanus>, Erişim tarihi: 25.03.2023.

Görsel 5. Kara Elizabeth Walker, Fons Americanus, Diz çökmüş adam (detay), 2019, Heykel, Tate Modern, Londra, Birleşik Krallık. <https://www.tate.org.uk/art/artists/kara-walker-2674/kara-walkers-fons-americanus> Erişim tarihi: 25.03.2023.

Görsel 6. Marina Abramović, Balkan Baroque, 1997, Performans, 47. Uluslararası Venedik Bienali İtalya Pavyonu. <https://www.researchgate.net/figure/Marina-Abramovic-Balkan->

Baroque-1997-Biennale-di-Venezia_fig9_309552193 Erişim tarihi:
18.04.2023.

Görsel 7. Horst Hoheisel, Aschrott Çeşmesi, 1987-1988, Kassel, Almanya.
<https://neuegaleriekassel.wordpress.com/2015/01/27/kunst-der-erinnerung-erinnerung-der-kunst-der-aschrottbunnen-und-andere-denkmalsprojekte-von-horst-hoheisel/> Erişim tarihi: 30.05.2023.

Görsel 8. Horst Hoheisel, Aschrott Çeşmesi'nin orijinal hali ve sanatçının çeşmeyi ters çevirip yere gömmek için yaptığı taslağı içeren görsel.
<http://08.intervenciones.org/horstprojects.html> Erişim tarihi:
30.05.2023.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

While the concept of society defines the community of living things living together, the same concept in sociology; It refers to the system consisting of the relations of unique individuals with different characteristics with their daily life activities within the framework of objective laws. In this respect, it is possible to say that society is built on the differences of individuals. Social identities are formed within the framework of the ideals, values and beliefs targeted within the community. In the process of identity formation, the differences existing in the society are either tolerated or marginalized with prejudices. Negative meanings are attributed to the differences that the individual has in daily life and these are perceived as a kind of threat. Thus, the process that creates marginalization begins. Anyone outside of the "I and We" classification is perceived negatively, devalued and marginalized. While doing this, the individual perceives the individual and collective identity he has positively, and tends to value his own identity by perceiving the different and other negatively. Concepts such as ethnicity, race, otherness and othering, which are interdisciplinary concepts, have begun to be discussed in art with postmodernism. Against the homogeneity of modern art, postmodernism has been shaped around these concepts and played a more heterogeneous, pluralistic and unifying role. In this sense, the language of art has changed, and the unique reality of the subject has been in

search of an expression that does not fit into the molds with bolder expressions. The artist has now taken on the responsibility of a different mission in his artistic creation, apart from the search for visual aesthetics. Just like an activist or provocateur, he tried to convey everything about the other in the society he lived in, up to the political discourse.

Method

Content analysis and artwork analysis methods were used as methods in this research. First of all, a literature review was made within the framework of the subject title, and the relevant sections were added to the research. Then, work analyzes were made on selected examples from five artists who included the problematic of othering in the context of ethnocentrism in their works. The evaluations made under the title of the artist's creation process in the context of ethnocentrism in 6 chapters were supported by the comments added to the information obtained. In this context, the main purpose of the study is; It is aimed at understanding the expressions of the artists we see in their works as a result of a differentiation in the type of othering in the context of ethnocentrism. For the conceptual infrastructure of the research; Literature reviews in many disciplines such as art, sociology, philosophy and psychology have been made and relevant parts have been added to the study. The emergence of the concepts of the other and othering and their development until today are evaluated under the first title. In the second chapter, the philosophical approaches about the relationship between self and the other, which led to the emergence of these concepts, were examined. Under the title of ethnocentrism, the definition of the concept, its origin and its place in social relations are examined.

Findings (Results)

Ethnocentrism is a sociological concept that defines othering through ethnicity. Ideas developed within the framework of this concept have dangerous consequences that can reach up to political disagreements, terrorism, war and genocide. As a matter of fact, it has been so, as a result of the policies carried out over the politics of ethnic identity, inhumane events have occurred in different parts of the world, up to genocide. Art did not remain silent in the face of othering policies carried out on ethnic origin and race, on the contrary, it tried to be a voice with its productions. By making the marginalized, multiculturalism, equality and the majority of contemporary art the subject of contemporary art, the artist questioned elitist perspectives and developed a new perspective for art from within contemporary life. Just like an activist or provocateur, he tried to convey everything about the other in the society he lived in, up to the political discourse.

Conclusion and Discussion

The artists included within the scope of the research are individuals who have directly or indirectly experienced a differentiation such as othering in the context of ethnocentrism. Four artists of Indian, black, Balkan origin and Jewish, who were marginalized differently from different geographies of the world, were included. These artists convey their feelings to the audience with the works they produce, encouraging them to think and question. It has been tried to choose the most striking and thought-provoking creations of the artists who usually produce works within the framework of the specified concepts. Information and thoughts about the examined works were conveyed in detail. It is thought that this research, which deals with the creations of artists who reflect their marginalization as a result of their own ethnic origins in their works, will contribute to those who conduct research and production in the field of plastic arts.